

AMASYA II. BAYEZİD KÜLLİYESİ MUVAKKİTHANESİNİN DUVAR RESİMLERİNİN TARİH ve USTA SORUNSAĞI İLE SON RESTORASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the History and Master Problems of the Wall Paintings of Amasya Bayezid II Complex Muvakkithane and Its Recent Restoration

Füsun AYTEKİN¹

Özet

Amasya'nın merkezinde, Yeşilırmak kıyısında geniş bir alanda konumlandırılan II. Bayezid Külliyesi'nin kuzeybatısında yer alan muvakkithane, konumu gereği külliye muvakkithanesidir. Yapının doğu cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1840 yılında Kaptancızade Hacı Hüseyin Zeki Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Bir Batılılaşma dönemi yapısı olduğu anlaşılan muvakkithane gerek mimari gerekse duvar resimleri açısından önemli bir örnektir. Muvakkithane, kareye yakın bir dikdörtgen mekâna sahip tek bir odadan oluşmaktadır. Mekânın içindeki süslemeler tavan eteğini çepeçevre dolaşan bir şerit içerisinde işlenmiştir. Birbirinin devamı olarak görülen bu duvar resimlerinde; cami, türbe ve köprü gibi yapı tasvirlerinin yanı sıra manzara, kır manzaraları ve natürmortlar da görülmektedir. Duvar resimlerinin sanatçısı bilinmemektedir ve kesin bir tarihlendirme söz konusu değildir. Yapı, inşa edildiği tarihten bu yana sırasıyla muvakkithane, kütüphane ve mescid olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise cami görevli odası olarak hizmet vermektedir. Muvakkithanenin hem dış cephede yer alan Bursa kemeri ve Ampir üslubu yansıtan üçgen alınlığı hem de iç mekandaki Barok süslemesi ve manzara konulu duvar resimleri bakımından Anadolu muvakkithaneleri ile karşılaştırdığımızda taşradaki önemli örneklerden biridir. Söz konusu resimler ilk olarak 1960'lı yıllarda, en son ise 2016- 2019 yılında külliye bağlamındaki restorasyon faaliyetleri sırasında onarım görmüştür. Muvakkithanede 2022 ve 2023 senesinde yapılan incelemeler esnasında 19. yüzyılda yapıldığı düşünülen bu duvar resimlerinin uygunsuz müdahalelerle değiştirildiği ve özgünlüklerinin bozulduğu fark edilmiştir. Bu çalışmada Amasya II. Bayezid Külliyesi muvakkithanesinin duvar resimlerine, bu resimlerin tarihlen-

¹ Füsun Aytekin, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Doktora Öğrencisi. E-posta: aytekinfusun@gmail.com. ORCID ID:0009-0009-7893-2063

dirilmesine ve sanatçısının kimliğine değinilmiştir. Öte yandan son restorasyon sırasında muvakkithanenin duvar resimlerine yapılan müdahaleler tespit edilmiş ve bu değişikliklerin okuyucuya aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amasya, II. Bayezid Külliyesi, muvakkithane, duvar resmi, restorasyon

Abstract

Located in a large area in the center of Amasya, on the banks of Yeşilırmak, The muvakkithane, located in the northwest of the Bayezid II Complex, is the muvakkithane of the social complex due to its location. According to the inscription on the entrance gate on the east side of the building, it was built by Kaptancızade Hacı Hüseyin Zeki Efendi in 1840. The muvakkithane, recognized as a structure from the Westernization period, is an important example in terms of both architecture and wall paintings. It consists of a single room with a rectangular space close to square. The decorations inside the space are embroidered in a strip that runs all around the ceiling skirt. These days murals, which are perceived as a continuous sequence, depictions of buildings such as mosques, tombs, and bridges are accompanied by landscapes, rural scenes, and still lifes. The artist responsible for the murals is unknown, and there is no precise dating available. The building has been utilized as a muvakkithane, library, and masjíd since its construction. These days, it serves as the mosque's attendant room. When we compare it with Anatolian muvakkithanes, the Muvakkithane is one of the important examples in the provinces, both in terms of the Bursa arch on the exterior and the triangular pediment reflecting the Empire style, as well as the Baroque decoration and landscape-themed wall paintings in the interior. The paintings in question underwent repairs initially in the 1960s and subsequently from 2016 to 2019 during restoration activities within the context of the social complex. During the examinations conducted in the Muvakkithane in 2022 and 2023, it was observed that the wall paintings, previously believed to date back to the 19th century, had undergone inappropriate interventions, resulting in damage to their originality. In this study, the wall paintings of the Muvakkithane of Bayezid Complex in Amasya II, along with their dating and the identity of the artist, were discussed. Additionally, interventions made to the murals during the last restoration were identified, with aim of conveying these changes to the reader.

Keywords: Amasya Bayezid II Complex, muvakkithane, mural, restoration

Giriş

Selçuklu döneminde musalla² olarak bilinen alanı kaplayan külliye bugün, Amasya'nın İl merkezinde İstasyona giden Ziya Paşa Bulvarında yer almaktadır (Fotoğraf 1). Sultan Bayezid'in diğer külliyesi ile benzer yerleşme özelliği gösteren külliye yapıyı oluşturan fonksiyonel birimler dönemin özelliği olarak nehre dik ve birbirine paralel akslar oluşturacak şekilde konumlandırılmışlardır. Amasya II. Bayezid Camisi'nin, Edirne ve İstanbul'daki II. Bayezid camilerindeki gibi revaklı bir avlusu bulunmamaktadır fakat yapı, külliyesinin diğer yapılarını da içine alan ve etrafı duvarla çevrelenmiş geniş bir bahçe merkezinde yer almaktadır.³

II. Bayezid külliyesinin inşa edildiği alan hem Pagan dönemde hem de 13. yüzyılda kentin dini ve sosyal yaşamı bakımından önemliydi. Bundan dolayı külliye inşası için arazi seçimindeki kararın, tesadüf eseri değil, bilinçli olarak alındığı düşünülebilir.⁴

Cami, cümle kapısı üstünde ve iki yan duvarında yer alan üç parçalı inşa kitabesine göre Receb H. 891'de (Temmuz 1486) tamamlanmıştır. Sülüs yazılı bu kitâbeler Ali b. Mezîd adında bir hattat tarafından yazılmıştır. Hüseyin Hüsâmeddin Bey, yapının inşaatını Bayezid'in tahta çıkışını takiben, H. 886 Receb ayında (Eylül 1481) başlamış olduğunu aktarır. Aynı yazar, Heşt Bihişt müellifi İdris-i Bitlisî'den (ö. 1520) cami ve külliyesinin, Sultan II. Bayezid'in emri ile Amasya valisi oğlu Şehzade Ahmed tarafından yaptırıldığını aktarmaktadır. Bu bilgi, Hüsâmeddin Bey'in tespitine göre daha sonraki tarihçilerden Âlî'nin Künhü'l-ahbâr'ı ile Nişancızâde Mehmed'in Mir'âtü'l-kâinât'ında da yer almaktadır. Cami ve külliyesinin vakfiyesi H. 901 Cemâziyelevveli ortalarında (Ocak 1496) yazılmıştır.⁵

Dört tarafı duvarlar ile çevrili külliyesinin toplam altı kapısı bulunmaktadır. Kuzey ve güney yönlerinde iki, doğu ve batı yönlerinde bir kapısı olan avlunun merkezinde cami, imaret, büyük şadırvan, medrese, yemekhane, matbah, kiler, fırın, ahır, ahırın önündeki çeşme, yemekhane önündeki şadırvan, muallimhanenin tabhanesi, matbah arkasındaki iki ev ve iki ambar ile dört hücreli hela yer almaktaydı.⁶ Fakat bu yapıların tamamı günümüze ulaşamamıştır.

Ayşe Hatun tarafından H. 1228'de (1813) bir şadırvan, Hacı Osman Ağa tarafından H. 1236'da (1820-21) bir sebîl, Kaptancızâde Hacı Hüseyin Zeki Efendi tarafından H. 1256'da (1840) bir muvakkithane-kütüphane ile bir şadırvan

² Toruk, Ferruh (2008). "Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi", Vakıflar Dergisi, 31, s. 47.

³ Atakan, Sibel (2019). "II. Bayezid Dönemi Cami ve Mescitlerinde (Tokat-Amasya-Edirne-İstanbul) Mimari Süsleme Programı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, s.23.

⁴ Toruk, a.g.m., 2008, s.50

⁵ Eyice, Semavi (1992a). "Bayezid II. Camii ve Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, 6, İstanbul, s.1, Yüksel, İ. Aydın (1983). Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri, V, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s.16, Aslanapa, Oktay (2004). Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul: İnkilap Kitabevi, s.140.

⁶ Dündar, Abdulkadir (2003). "Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi", AÜİFD, XIV, 2, s.134, Urak, Gediz (1994). "Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, s.337.

daha yapıya eklenmiştir. 1909-1911 yılları arasında da Yamuk Osmanzâde ailesi vasiyeti olarak avlu duvarı dibine bir kütüphane ile özel olarak getirilmiş su için yeni bir şadırvan daha inşa edilmiştir.⁷

Geniş bir alanı kaplayan külliye'nin bünyesindeki yapı grubunun merkezinde cami, doğusunda imaret, batısında medrese, güneydoğusundaki türbe ve kuzeybatısındaki muvakkithane bugüne kalan yapılarıdır.

1. II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesi

Muvakkithane,⁸ II. Bayezid Külliyesi camisinin kuzeybatısında ve medresenin kuzeyinde konumlandırılmıştır.⁹ Yapı, H. 1256, (1840) yılında, Kaptancızade Hacı Hüseyin Zeki Efendi tarafından inşa ettirilmiştir.¹⁰ Muvakkithanenin giriş kapısı üzerinde bulunan beş satırlık Türkçe Talikle yazılmış kitabe şu şekildedir (Fotoğraf 2).

⁷ Eyice, a.g.m.,1992a, s.1.

⁸ Cami, türbe gibi dinsel amaçlı yapı topluluklarında güneşin konumunun izlendiği, saatlerin ayarladığı, namaz vakitlerinin belirlendiği kendilerine özgü mimarisi olan mekanlar. Bkz. Yücel, Erdem (1994). "Muvakkithaneler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6, İstanbul, s.10-11. Eskiden camilerin yakınında yapılan ve namaz vakitlerinin saptanması işlevine hizmet eden araçlarla donatılmış küçük yapı. Bkz. Sözen, Metin- Tanyeli, Uğur (2011). "Muvakkithane", Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.218. Saat ayarının yapıldığı ezan ve namaz vakitlerinin müezzinlere ve halka bildirildiği yerdir. Bu görevi yapan muvakkithler, dönemin olanaklarına göre su saati, güneş saati, irtife tahtası, basita, pusula ve benzeri araçlardan yararlanarak saati ve ezan vakitlerini duyururlardı. İslam ülkelerinde erken tarihlerden beri bulunduğu anlaşılan muvakkithanelerin medreselerde eğitim gördüğü ve astronomi ile de yakından ilgilendikleri ileri sürülür fakat çalıştıkları yer hakkında kesin bir bilgiye rastlanmaz. Osmanlı mimarisinde muvakkithane yapımına ne zaman başlanmış olduğu sorunu açıklığa kavuşmamıştır. Yalnız imaret yapıları arasında yer alan muvakkithanelerin bir bakıma ufak çapta birer rasathane niteliği de taşıdığı ve buralarda teorik ve uygulamalı dersler verildiği gibi geç dönemlerde saat tamiri de yapıldığı anlaşılmaktadır. Bugün ayakta duran muvakkithane örnekleri genellikle büyük camilerin yanında halkın kolayca gelip saati öğrenebileceği yerlere yerleştirilmiştir. Hemen hepsi tek katlıdır, tek bir odadan oluşur ve büyük pencereleri vardır. Camilerin ana caddeye bakan avlu duvarına bitişik olanları çoğunluktadır. XVIII. yüzyılda Avrupa yapısı modern saatlerin ithali ile muvakkithanelerin görevi belki biraz kolaylaşmış, fakat o oranda da yeni araçların saklanabileceği ve halkın saat tamiri için başvuracağı bağımsız yapılara ihtiyaç duyulmuştur. XVIII yüzyılda saray çevrelerine çok sayıda Avrupa yapısı saatin hediye edildiği bilinir. XIX yüzyılda ise artık Anadolu'da hiç değilse eşraf evlerinde Avrupa yapısı saat bulunduğu bir gerçektir. Bu nedenle Amasya II Beyazıt külliyesindeki muvakkithanenin hem ezan vakitlerini belirtmeye yaradığı hem de saat ayarı ve saat tamiri görevini yüklediği düşünülmelidir. Nitekim nişin iki yanındaki dolap, saatlerin ve diğer araçların korunması için yapılmış olmalıdır. Bkz. Renda, Günsel (1976a). "Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane", Sanat Tarihi Yıllığı, VI, s.182-4, Peker, Ali Uzay (2007). "Amasya Sultan II. Bayezid Külliyesi", Tasarım Merkezi Dergisi, s.32-33. Muvakkithaneler ile ilgili maddeler için bkz. Şapolyo, E. Behnan (1969). "Muvakkithaneler", Önyasa Dergisi, IV, 43, Ankara, s.10-11, Ünver A. Süheyl (1975). "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", Atatürk Konferansları V, 1971-1972, Ankara s. 217-257, Yücel, Erdem (1994). "Muvakkithaneler", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6, İstanbul, s.10-11, Ayduz, Salim (1999). "Osmanlı Devleti'nde Küçük Gözlemeyleri Muvakkithaneler", Osmanlı, 8, Ankara, s.664-675, Ayduz Salim (2006). "Muvakkithâne", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXI, İstanbul, s.413-415.

⁹ Goodwin, II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithanenin caminin güneydoğusundaki imaretle birlikte olduğunu aktarmaktadır. Fakat muvakkithane caminin güneybatısında yer almaktadır. Bkz. Goodwin, Godfrey (1971). A History of Ottoman Architecture, London: Johns Hopkins Press, s.155.

¹⁰ Renda, a.g.m., 1976a, s. 181, Renda, Günsel (1977b). "Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700- 1850", Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 155, Arık, Rüçhan (1988b). Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 51, Eyice, a.g.m.,1992a, s. 42, Dönmez, Emel Emine (2014). Amasya'da Türk Dönemi Mimarisinin Gelişimi, Haz. Filiz Özdem, Yar ile Gezdiği Dağlar Amasya, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları s. 197, Urak, a.g.e. 1994, s.383.

*“Gürûh-i hâcegânın bârî fahr-i mübâhati
Mehâsin-i menkabet-i Hacı Hüseyin marifet-pîrâ
Amasya şehri içre Camii’nde Bayezid Han’ın
Ne dilcu yaptı işte bir muvakkıt-hane-i vâlâ
Becâdır gıpta etmek doğrusu bir hayr eserdir bu
Muvaffak eyledi zât-ı şerîfîn hazret-i mevlâ
Semâda mihr-i meh hemcû semâ ettikçe devrânı
Ola her saati burc-i şerefte şa’şaa-efzâ
Yazılsun tâkına tâhir mücevherle dedim târîh
Sezâdır Bayezid’e muvakkıt-hane-i zîbâ”*
1256¹¹

A. Hüsametdin Yaşar, Amasya Tarihi kitabında muvakkithanenin inşa tarihini, kaynaklarda ve muvakkithanenin kitabesinde yer alan H. 1256 tarihinin aksine H. 1258 tarihi olarak vermektedir.¹² Bunun yanı sıra XIX. yüzyılda yaptırıldığı bilinen ve külliyeinin bünyesinde bulunan Amasya II. Bayezid muvakkithanesinin bazı kaynaklara göre kütüphane ile birlikte ortak kullanıldığı aktarılmaktadır. Fakat kaynaklarda geçen “*Ne dilcu yaptı işte bir muvakkıt-hâne-i valâ*” cümlesinden anlaşılabacağı üzere muvakkithane olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Muvakkithane binasının aslında muvakkithane kullanımından önce kütüphane olarak hizmet verdiği ve daha sonra muvakkithane olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹³ Yapı günümüzde cami görevli odası olarak hizmet görmektedir.

Amasya II. Bayezid külliyesindeki muvakkithane, kareye yakın bir dikdörtgen mekâna sahip tek bir odadan oluşmaktadır. Semavi Eyice yapıyı “Tanzimat üslubu”¹⁴ olarak tanımlarken, Günsel Renda “Ampir üslubu” olarak

¹¹ Ateş, İbrahim (1993). Türkiye Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, I, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s.226-227.

¹² Yaşar, A. Hüsametdin (1928). Amasya Tarihi, I, İstanbul 1928, s.131, A. Gabriel ve O. Aslanapa yapı için 1258 tarihini vermektedir. Muhtemelen Amasya Tarihi kaynağına dayanarak bu tarihi vermiştir. Bkz. Gabriel, Albert (1931-1934). Monuments tures d’Anatolie, II, Paris, s.39, Renda, a.g.m., 1976a, s.181, Aslanapa, a.g.m. 2004, s.142.

¹³ El Hac Hüseyin Zeki Efendi’nin muvakkithane ile birlikte kütüphane ve şadırvan yaptırdığı, emlakını da vakfettiği bilinmektedir. Bkz. Yaşar, a.g.e. 1928, s.131.

¹⁴ Osmanlı tahayyüllerin, yeni ve camaatlerüstü kimlik fikrinin bizzat üretildiği ve tecelli ettiği bir temsil alanı olarak algılanmalıdır. 19. yüzyılda Osmanlı mimarlarının Batılı evrensel repertuarı sahiplenip kendilerine mal etme çabalarını taklit, sömürgeleşme veya edilgenlik olarak tanımlamak yerine, zengin ve ayrıcalıklı bir alana nüfuz etme konusunda yapılmış bir hak iddiası veya (büyük Avrupa devletleriyle denklik anlamında) eşitlikçi bir talep olarak değerlendirilebilir. Osmanlı’nın, topraklarındaki yerli mirasa karşı geliştirdiği yeni farkındalığın yansıması, Batılılaşma Dönemi olarak adlandırılan sürecinin önemli bir aşamasını temsil eden II. Mahmud Dönemi’nde (1808-39) mimariye giren Fransa menşeli bir üslup olan Ampir Üslup/İmparatorluk Üslubu yorumunda da kendini göstermektedir. Tanzimat dönemine kadar uzandığından Tanzimat Üslubu olarak da adlandırılan ve devletin resmi sanat üslubu olarak görmüştür. Bkz. Ersoy, Ahmet (2016). “Mimarlık Tarihine Şarkiyatçılığın Sonu ve Dolmabahçe”, Haz. Bahar Kaya, Dolmabahçe Mekânın Hafızası, İstanbul, s. 405-412, Oral Patacı, Özlem (2017). “Ampir Üslubunda Bir Sultan Camii: Nusretiye”, Akademik Bakış Dergisi, 59, s. 170. Bu akımı ünlü yazar Ahmed Hamdi Tanpınar (1901-1962) “Tanzimat Üslubu” olarak adlandırmıştır. Bkz. Eyice Semavi, (2014b). “Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı”, Türkler Ansiklopedisi “Cumhuriyet”, 15, s.287, Halıcı Esra (2020). “XVIII-XX. Yüzyılda Osmanlı Sanat Ortamı”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 69, s.20.

tanımlamıştır.¹⁵ Ampir üsluplu muvakkithanenin üç basamakla çıkılan giriş kısmında, iki ahşap sütun üzerinde büyük bir Bursa kemeri yer alır (Fotoğraf 3, Plan 1). Kıрма çatılı olan yapının ön yüzünde ve yanlarında üçgen alınlıklar gövdeye “S” profilli saçaklarla oturmaktadır. Ön cephedeki büyük alınlıkta, madalyon şeklinde küçük bir süsleme unsuru bulunmaktadır. Yapının su basmanı moloz taş, duvarları saçak altına kadar tuğla örgüdür. Sütunlar, kemerler ve saçaklı kıрма çatı ahşaptır. Bugün yapının dış duvarları tamamen sıvalıdır. Muvakkithaneye dikdörtgen formlu bir kitabenin taçlandırdığı sade ahşap kapıdan girilir. İç mekân, kareye yakın dikdörtgen biçimindedir. Güney ve kuzey duvarında iki, doğu duvarında bir olmak üzere dışa doğru genişleyen toplam beş büyük penceresi bulunmaktadır. Girişin karşısındaki batı duvarında, barok süslemeli bir niş ve iki yanında dikdörtgen formlu küçük dolaplar yer almaktadır (Fotoğraf 4).¹⁶

Günsel Renda, yapının önündeki iki sütun üzerinde yükselen revak ve kare plan tipinin Osmanlı mimarisinin çeşitli dönemlerinde türbe ve kütüphane gibi yapılar için uygulandığını fakat bu tür yapıların çoğunun üst örtüsünün kubbe olduğunu belirtmiştir. Öte yandan yapıda görülen sütunlu ve üçgen alınlıklı cephelerin II. Mahmud döneminde kagir kamu yapılarında da yoğunlukla tercih edildiğini aktarmaktadır. Muvakkithanenin ampir üslupta olmasının yanı sıra ahşap sütunların taşıdığı Bursa kemeri ve kıрма çatısı gibi geleneksel bazı unsurlarını da korumasından dolayı geç dönem Türk mimarisinin önemli örneklerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷ Amasya II. Bayezid Külliyesi muvakkithanesi hem mimari özellikleri hem de duvar resimleri¹⁸ açısından oldukça özgündür. Bu yapı, Anadolu muvakkithaneleri içerisinde geç dönem duvar resimleri günümüze kadar gelebilen tek örneğidir.

¹⁵ Eyice, a.g.m., 1992a, s.3, Renda, a.g.e., 1976a, s.182, Peker, a.g.m., 2007, s.32-33.

¹⁶ Daştan Özkan, Meltem (2001). “Amasya İli Yapılarındaki Kalem işi Süslemeleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, s.62, Renda, a.g.m., 1976a, s.182, Dönmez, a.g.m., 2014, s. 197, Doğanbaş, Muzaffer (2012). Amasya II. Bayezid Külliyesi, Amasya, Amasya: Valiliği, s. 35.

¹⁷ Renda a.g.m., 1976a, s.182-4, Ateş, 1993, a.g.e., s.225-227.

¹⁸ İç ve dış mekanların düşey yüzeylerine duvar ve tavanlara yapılan genellikle bezemesel ve açıklayıcı nitelikli resim, kabartma, mermer ve çini kaplama gibi öteki mimari bezeme türlerinden farklı olarak duvar resmi duvarın sıvası üzerine dolaysız olarak yapılan resim türüdür. Yaygın teknikler; yaş alçı yüzeye yumurta akı, bal, yapıştırıcı ya da suyla uygulanan tempera ya da ketenyağıyla uygulanan yağlıboya. Bkz. Erzen, Jale (1997). “Duvar Resmi”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, I, İstanbul, s.488-490, Arık, Rüçhan (1999c). “Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri”, Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, 11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 423- 436, Demiriz, Yıldız (1999). “Osmanlı Kalem İşleri”, Osmanlı Ansiklopedisi, XI, Ankara: Yeni Türkiye, s.297-304. Hem başkent hem de pek çok taşra şehrinde binalarda görülen genellikle manzaralardan oluşan duvar resimleri esas olarak bu yıllarda Osmanlı geleneğine yerleşen anıtsal ölçekli resim geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Geç Osmanlı mimarisinin boyalı duvarlarındaki manzara resimleriyle belki de Osmanlıların hiçbir zaman birbirinden ayrı iki olgu ya da kavram olarak görmedikleri duvar nakışı ve duvar resmi birleşmiştir. Bkz. Bağcı, Serpil, (2009). “Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar”, Osmanlı Uygarlığı, II, s.737-759, Renda, Günsel (1985c). “19. Yüzyılda Kalemîşi, Nakış ve Duvar Resmi”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Ankara: İletişim Yayınları, 6, s.1530-1534, Renda, Günsel, (1977b). Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700- 1850, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Arık, Rüçhan (1988b). Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

1.1. Muvakkithanenin Duvar Resimleri ve Süslemesi

Yapının ön cephesinde üçgen alınlıkta, madalyon içerisinde siyah zemin üzerine beyaz renkle, yazılmış iki “*Maşaallah*” olan küçük bir süsleme unsuru yer almaktadır.¹⁹ İç mekânında tavan eteğinde, yapıyı çepeçevre dolaşan resim şeridi bulunur. Resim şeritleri yaklaşık olarak 30 cm. genişliğindedir.²⁰ Tavan eteğindeki şeritlerde genel olarak uygulanan kompozisyon; ağaçlar arasına yerleştirilmiş evler, cami, türbe, otağ, köprü, kale, kır manzaraları ve çardaklardır. Yapıların bazıları cepheden bazıları ise hem cepheden hem de profilden resmedilmiştir. Dini yapılar, silindir gövdeli ve kubbeli gösterilirken evler daha çok dar ve beşik çatılıdır.

Mekânın batı duvarının ortasında bir niş ve iki dikdörtgen dolap bulunmaktadır. Yapının kütüphane olarak kullanıldığı dönem kitaplar için, muvakkithane olarak kullanıldığı dönemde ise zaman ölçer aletleri bu dolaplarda depolanmıştır.

Resimlerde renkler; zeminde kirli beyaz bir renk, ağaçlarda yeşil renk ve tonları, otağlarda beyaz ve bina tasvirlerinde beyaza yakın açık sarı renk tonu ve gökyüzünde açık ve koyu mavi renk kullanılmıştır. Ayrıntılarda az da olsa kırmızı renk yer almaktadır. Duvardaki yazı kartuşlarında ise, gri, bordo, siyah ve bej renk kullanılmıştır. Tavan eteğinin kenar bordürlerin alttan ve üstten sırasıyla; kırmızı, gri ve beyaz çizgilerle sınırlandırılmıştır. Bordürlerin en alt kısmı ise palmet şeklindeki dendanlar ile sınırlandırılmış ve dendanların uçlarına sarkıtlar eklenmiştir. Tavan şeritleri, köşelerde birbirlerine kıvrımlı barok kartuşlar ile bağlanmaktadır. Kartuşlar kirli beyaz, gri ve kırmızı renkli olup kabartma gibi görünecek şekilde tasvir edilmiştir.

Kapının karşısındaki batı duvarının ortasında bir niş ve iki dikdörtgen dolap bulunmaktadır. Yapının kütüphane olarak kullanıldığı dönem kitaplar, muvakkithane olarak kullanıldığı dönemde ise zaman ölçer aletler bu dolaplarda depolanmıştır. Söz konusu nişi kabartma tekniğinde, yaprak hatları gri renk ile vurgulanmış alçıdan yaprak motifleri çerçeveler/ çevreler. Nişin içinde iki kenarda toplanmış ve bir kornişe tutturulmuş gibi duran perde motifi yer alır. Perde motifi küçük noktalarla bezenmiştir ve sonu püskül motifi ile biten iple sarıdır. Merkezdeki havuzlu bahçe tasviri bu perde motifi ile çerçevelenmiştir. Havuzun etrafında çeşitli boylarda ağaçlar yer almaktadır. Bunların gerisinde ise tepeler manzaraya dahil olmaktadır. Sarı renkli perdenin benekleri ve püskülleri kırmızı, ağaçlar açık ve koyu yeşil tonları ve gövdelerinde kahverengi renk kullanılmıştır (Fotoğraf 5).

Nişin iki yanındaki dolapların üzerine kenarları koyu gri ve bordo, ortası kirli beyaz renkle boyanan “S” ve “C” kıvrımlı dallar ile işlenmiş barok kartuşlarda madalyonlar yer almaktadır. Nişin solundaki madalyon içerisinde siyah

¹⁹ Renda, a.g.m., 1976a, s.182’de madalyon içerisindeki yazıyı iki “Maşaallah”, Daştan Özkan a.g.e., 2001, s.65’de yazıyı “Allahu Yezdan”, Tomar, Erdal Zeki (2011). “Anadolu Muvakkithaneleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, s.67’de yazıyı “Maşaallah kane” olarak okumuştur.

²⁰ Renda, a.g.m., 1976a, s.186, Renda, a.g.e., 1977b, s. 155, Daştan Özkan, Şeritleri 70 cm olarak belirtmiştir. Bkz. Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.65.

zemin üzerine beyaz renkle, “*Radiyallahu Hüseyin*”, sağ tarafındaki madalyon-da “*Radiyallahu Hasan*” yazısı ve bir küçük beyaz yıldız motifi bulunmaktadır. Dolap yüzeyleri siyah şeritlerle çerçevelenmiştir. Bu dikdörtgen çerçeveler merkezde çiçek ve yaprak motifleri ile bezenmiştir (Fotoğraf 6). Tavan eteği şeridinde çeşitli ağaçlar arasına yerleştirilmiş kulübe, köprü ve çardak yer almaktadır. Bu şeritler dört yönde de alttan ve üstten sırasıyla kırmızı, gri ve beyaz çizgilerle sınırlandırılmıştır. Batı duvarındaki şerit ortadaki niş ile ikiye bölünmüştür. Şeridin sol tarafında ırmak kenarlarındaki²¹ çeşitli ağaçlar arasına yerleştirilmiş bir kulübe ve ırmak üstünde bir iki gözlü köprü yer almaktadır. Köprünün yanındaki ağacın dibinde top arabası çizilmiştir (Fotoğraf 7). Şeridin ortasındaki nişin sağında ise soldaki kır tasvirinin devamı olan çeşitli ağaçlar, tepeler ve bir çardak bulunmaktadır (Fotoğraf 8).²² Tavan eteğinde gökyüzü açık ve koyu mavi gösterilmiştir ve bulut motifleri beyaz renkle resmedilmiştir. Şeritlerin en alt kısmı palmet şeklindeki dendanlar ile sınırlandırılmış ve dendanların uçlarında sarkıtlar yer almaktadır. Tavan eteğindeki gösterim dört yönde de devam etmektedir.

Kuzey duvarında iki büyük pencere bulunmaktadır. Pencereilerin üzerinde kenarları koyu gri ve bordo, ortası kirli beyaz renkle boyanan “S” ve “C” kıvrımlı dallar ile işlenmiş barok kartuşlarda madalyonlar yer almaktadır. Nişin solundaki madalyon içerisinde siyah zemin üzerine beyaz renkle, soldakinde “*Radiyallahu Ali*”, sağdakinde “*Radiyallahu Osman*” yazmaktadır. Pencere kenarları ince gri renkli bir şeritle çerçevelenmiştir. Pencereilerden sol taraftakinin iç yüzeylerine ve üstlerine çeşitli kalem işi bezemeler ile sağ taraftakinin ise baklava motifi ile doldurulmuştur. İki pencere arasında kalan alan boş bırakılmıştır (Fotoğraf 9). Tavan eteği şeridinde çeşitli ağaçlar arasına yerleştirilmiş dar cepheli beşik çatılı evler, kubbeli türbeler ve küçük kaleler bulunmaktadır. Şeridin sol başlangıcında kubbeli ve beşik çatılı yapılar yer almaktadır. Devamında merdivenle çıkılan üzerinde sütunla taşınan yine beşik çatılı bir yapı bulunur.²³ Ağaçlarla birbirinden ayrılmış olan bu yapıların tam merkezinde iki büyük otağ vardır. Bu otağların biri daha önde diğeri ise arkadadır. Şeridin sağına doğru beşik çatılı evler, kale ve sütunların taşıdığı beşik çatılı bir yapı yer alır (Fotoğraf 10-11).²⁴

Giriş kapısının üzerinde (Doğu duvarında) kuzey ve güney duvardaki pencerelerle aynı süslemeye sahip bir pencere vardır. Pencere üstündeki madalyon içinde “*Radiyallahu Ebubekir*” yazılıdır. Giriş kapısı üzerindeki barok kartuştaki madalyon içerisinde siyah zemin üzerine beyaz renkle, “*Radiyallahu Ömer*” yazısı ve üç küçük beyaz yıldız motifi bulunmaktadır. Bu kartuşun altında, yapının diğer kitabesinin yazılı olduğu uzun ve dikdörtgen bir yazı levhası yer alır.

²¹ Buradaki ırmağın Yeşilırmak olduğu düşünülmektedir. Bkz. Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.67.

²² Renda, a.g.m., 1976a, s.186.

²³ Merdivenle çıkılan, üzerinde sütunla taşınan beşik çatılı yapının Namazgah olabileceği düşünülmektedir. Bkz. Renda, a.g.m., 1976a, s.187, Arık, a.g.e., 1988b, s.53. Okçuoğlu, bu yapıyı, Bir merdivenle çıkılan ve tepesinde baldaken şeklinde bir yapı barından bina gibi, herhangi bir mimari üsluba uymayan fantastik görünümlü bir yapı olarak tanımlar. Bkz. Okçuoğlu, Tarkan (2000a). “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, s.131.

²⁴ Renda, a.g.m., 1976a, s.186-7.

Yapının diğer kitabesi;

Bismillahirrahmanirrahim kul mâşâllah la kuvvete

İllâ billah fî târîhi sene hamse ve hamsîn ve mieteyn ve elf (1255)²⁵

Yazı levhasının sadece üst kenarında -muhtemelen daha önce var olan- bezemeli bir bordürün hatları belli olmaktadır (Fotoğraf 12). Tavan eteği şeridinde cami, çeşitli bina, kale ve ev resimlere bulunur, bunlar çeşitli ağaçlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Şeridin solunda çeşitli evler ve gövdesi silindirik biçimli, türbe benzeri bir yapı yer alır. Tüm yapılar birbirleri ile benzerdir ve çoğunun damından kuleye benzer bacalar yükselmektedir (Fotoğraf 13). Şeridin merkezindeki cami; yüksek duvara, geniş kasmağa, geniş kubbeye ve kütsel bir gövdeye sahiptir. Bu caminin daha çok Amasya Gümüşlü Cami olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 14).²⁶ Şeridin sağına doğru ilerlendiğinde bir kale görülmektedir. Bu kalenin yapının karşı sırtlardaki Amasya Kalesi'nden esinlenerek çizilmiş olduğu akla gelmektedir.²⁷ Şeridin sonunda da çeşitli ağaçlar bulunur.

Güney duvarında iki büyük pencere bulunmaktadır ve kuzey ile güney duvardaki pencerelerle aynı süslemeye sahip iki pencere vardır. Pencere üstlerinde koyu gri ve bordo, ortası kirli beyaz renkle boyanan "S" ve "C" kıvrımlı dallar ile işlenmiş barok kartuşta bulunan madalyon içerisinde siyah zemin üzerine beyaz renkle, solda "Radiyallahu Muhammed" yazısı ve üç yıldız motifi sağda "Radiyallahu Allah" yazısı ve altı adet beyaz yıldız motifleri bulunmaktadır. İki pencere arasında ise pencere kenarındaki şeritlerden yukarı doğru uzanan "S" ve "C" kıvrımları, bir alınlık oluşturacak şekilde birleştirilmiştir. Süslemenin içi baklava şekli oluşturulacak şekilde taralıdır. Üçgen alınlığın ortasından bir zincirle aşağı sarkıtılan kandil motifi yer almaktadır. Bu süslemenin üstünde kenarları yuvarlatılmış, siyah zemin üzerine beyaz harfler ile "Kullemâ dehalet aleyha zekeriyy'el- mihrâb" (Al-i İmrân Sûresi) ayeti yazılıdır (Fotoğraf 15).²⁸ Kitabe üzerinde ise pencere üstlerinde yer alan süslemeden farklı olarak kenarları koyu gri ortası kirli beyaz ve bordo renkle boyanan "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan bitkisel motif görülmektedir. Tavan eteği şeridinde kale, cami ve çeşitli ev resimleri bulunmaktadır. Şeridin başlangıcında ağaçlar arasında beşik çatılı evler yer almaktadır (Fotoğraf 16). Şeridin tam merkezinde büyük bir cami görülmektedir. Bu cami, muvakkithanesinin de bünyesinde bulunduğu Amasya II. Bayezid Külliyesidir (Fotoğraf 17).²⁹ Beş bölümlü son cemaat yeri, iki minaresi, kubbenin yanındaki iki kule ile bu gösterimin caminin giriş cephesine

²⁵ Tomar, a.g.m., 2011, s. 64.

²⁶ Renda, a.g.m., 1976a, s.187, Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.69, Şener, Dilek (2011). "XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri", Yayınlanmayan Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, s.331, Kaplan, Kader (2019). "Osmanlı Dönemi Amasya ve Tokat Yapılarında Duvar Resimleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, Karabük Üniversitesi, s.133, Dönmez, Dönmez, a.g.m., 2014, s. 197.

²⁷ Renda, a.g.m., 1976a, s.187, Kaplan, a.g.e. 2019, s.133, Şener, a.g.e., 2011, s.331.

²⁸ Tomar, a.g.e., 2011, s. 68.

²⁹ Renda, a.g.e., 1976a, s.187, Arık, a.g.e., 1988b, s.53, Okçuoğlu, a.g.e. 2000a, s.131, Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.68, Parlak Uğurlu, Banu (2019). "Anadolu'da Son Dönem Osmanlı Duvar Resimlerinde Kent İmgeleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, s.75, Kaplan, a.g.e. 2019, s.132, Şener, a.g.e., 2011, s.332, Tomar, a.g.e., 2011, s. 68.

oldukça benzer olduğu görülmektedir. Tasvirdeki caminin doğusunda yer alan yapılardan birinin külliye'deki imaret, kubbeli olanın ise Şehzade Osman Türbesi'nin olduğu batıdaki yapı topluluğu ise kubbeli bölümüyle medrese olduğu düşünülmektedir. Muvakkithane ve şadırvan bu tasvirde yer almamaktadır. Bu da muvakkithanenin henüz yapılmakta olduğunu, şadırvanın ise daha sonraki bir tarihte inşa edileceği fikrini akla getirmektedir. Şeridin sağına doğru yer alan üç kubbeli yapının, külliye'den çok da uzak olmayan Yörgüç Paşa Cami'nin arkadan silüeti olduğu düşünülmektedir. Şeridin sonunda beşik çatılı bir yapı ve çeşitli ağaçlar görülmektedir (Fotoğraf 18).³⁰

Yapının tavanının biraz daha sade olduğu görülmektedir. Burası "C" kıvrımlı çıtaların oluşturduğu kıvrık baklava dilimleri ile süslenmiştir. Merkezde dört dilimin içinde yeşil yapraklı pembe çiçek motifleri işlenmiştir. Kenar bordürleri ise siyah, kırmızı ve kirli beyaz renkle boyalı stilize çiçeklerle süslenmiştir (Fotoğraf 19).³¹

Muvakkithane'deki resimlerin minyatür geleneğinden kopmadığı; ama Batılı bir resim anlayışını da benimsediği görülmektedir. Daha basit bir üslubun tercih edildiği, fırça darbelerinin daha yumuşak olduğu dikkat çekmektedir. Sanatçı resmettiği yapılarda önemli olarak gördüğü yapıları -ki bunlar daha uzakta olsa bile- daha büyük göstermeye çalışmış ve bizimde bildiğimiz yapıları daha gerçeğe yakın olarak resmetmiştir. Gerçeğe yakın resmedilen yapılar bugün Amasya'daki yapılar olduğu tahmin edilmektedir. Yapılar arasına yerleştirilen ağaçlar ile derinlik kazandırmıştır. Doğu duvarında, Gümüşlü Cami olabileceğini düşündüğümüz yapının öndeki zemini ve ağaçlar bahçe duvarını geri plana itmiş, caminin arkasında gözüken ağacın dalları boyut kazandırmıştır. Doğu duvarının sağında yer alan kalede de bu görülür. Ön taraftaki ağaçların boyu kale ile aynı iken arka tarafta yer alan ağaçların boyları daha küçüktür. Güney duvarındaki II. Bayezid Külliyesi'nin bahçe duvarının doğu tarafında eğim ve bahçe kapılarının içinde derinlik sağlandığı görülmektedir.³² Batı duvarında yer alan niş içerisinde arka tarafta işlenen tepeler ile derinlik sağlanmaya çalışılırken ön tarafta yer alan havuz ile boyut kazandırmaya çalışılmıştır. Bu denemeleri kuzey duvarında iki otağda da uyguladığı görülmektedir. Renk çeşitliliği konusunda gri tonları, kirli beyaz, açık sarı, yeşil renkleri tercih edilmiş ve çok çeşide gidilmemiştir fakat ağaçlarda kullanılan yeşil rengin farklı tonları da tercih edilmiştir. Ev, cami ve başka yapıların kapı pencere gibi detayları siyah renk ile vurgulanmıştır.³³ Günsel Renda, muvakkithanenin duvarlarında yer alan bu resimleri Türk resim sanatının karanlıkta kalan bir dönemini aydınlatıcı örneklerinden sayar. Aynı zamanda minyatür sanatında yüzyıllar boyunca izlediğimiz yakla-

³⁰ Renda, a.g.e., 1976a, s.187-8, Şener, a.g.e., 2011, s.332, Kaplan, a.g.e., 2019, s.132, Uğurlu, a.g.e., 2019, s.75.

³¹ Renda, a.g.e., 1976a, s.185, Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.69.

³² Renda, a.g.e., 1976a, s.188, Renda, a.g.e., 1977b, s. 158.

³³ Burada yapılan değerlendirmelerde duvar resimlerinin hem günümüzdeki hem de restorasyondan önceki durumları ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Doğu duvarda yer alan manzara şeridinde Gümüşlü Camiden sonra gelen kale yapısında ağacın boyut kazandığı ifade edilmiştir. Fakat günümüzde ağaçlar bulunmamaktadır.

şımın devam ettiği³⁴ dahası da geleneksel Türk minyatür sanatından batı anlamda resim sanatına geçiş dönemi ürünleri olarak değerlendirir.³⁵ Rüçhan Arık ise muvakkithanede görülen barok üslubunu ilkel barok olarak nitelendirmiştir. Resimleri için; küçük boyutlu kesintisiz manzaraları birbiriyle doğrudan ilişkili ve birbirinin devamı olmadığı fakat bunların birbiriyle grup oluşturmayan tek bazen çift yapılar boş kırlar seyrek ağaçlarla belirtilmiş tabiat imajları arasında sıralandığını aktarmaktadır ve “tabiat içinde yapılar” tasviri ya da “yeşillikli bir yerleşme yöresi” tasvirinden çok tek tek yapı portrelerini ayıran ara motifler olarak tanımlamıştır.³⁶

1.2. Duvar Resimlerinin Sanatçısı ve Tarihlendirilmesi

Muvakkithanenin süslemelerinin yapılış tarihleri ve ustası kesin olarak bilinmemektedir. Yapıda bulunan duvar resimlerinin bazıları değişikliğe uğrasa da bunlarda başkentteki I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde görülen tavan eteklerindeki şeritler³⁷ ve duvarlardaki nişler³⁸ ile içerisinde bulunan manzara resimlerinin Anadolu’ya yayılan etkileri görülmektedir. Yapının batı duvarının merkezindeki niş ve tavan eteklerine yapılan manzara resimlerinin 18. yüzyılın ikinci yarısında başkent ve çevresinde yaygınlaşan ve 19. yüzyılda da uygulanan duvar süsleme çeşidi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle muvakkithanenin süslemelerini yapının inşa tarihi olan 19. yüzyılın ortalarına tarihlendirmek yanlış olmayacaktır.

Söz konusu duvar resimlerinin sanatçısının kim olduğu da kesin olarak bilinmese de Rüçhan Arık bu kişinin Mehmet Emin Kutsal olduğunu aktarmaktadır. Fakat Mehmet Emin Kutsal’ın muvakkithanenin resimlerini yapmadığı sadece resimlerin bazılarını onardığı bilinmektedir.³⁹ Muvakkithanenin resim-

³⁴ Renda, a.g.e., 1977b, s. 158.

³⁵ Renda, a.g.m., 1976a, s.189.

³⁶ Arık, a.g.e., 1988b, s.51-53.

³⁷ Tavan eteğinde duvar resimleri örnekleri için bkz. *Bursa Abdal Mahallesindeki Ev, 1768*, Resim, 20, *Kayseri Raşit Efendi Kitaplığı*, Renda, a.g.e., 1976a, s.192, Renda, a.g.e., 1977b, s. 243’te, Raşit Efendi Kütüphanesi’nin manzara konulu duvar resimleri, şerit ve pano ölçüleri detaylı bir şekilde aktarmıştır. Fakat Renda tarafından 1970’li yıllarda kütüphanenin duvar resimlerinin isten kararmış ve harap durumda olduğu da belirtilmiştir. Kitaplık için bkz. Cunbur, Mütgan (1969). Kayseri’de Raşit Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi, Vakıflar Dergisi, VIII, Ankara s. 185-196. *Topkapı Sarayı Harem Dairesi III. Selim Meşk Odası, 1789-1807*, Resim, 18, Arık, a.g.e., 1988b, *Bayramiç Hadimğlu Konağı, 1796*, Foto, 16, *Antalya Tekelioğlu Evi, 19 yüzyıl başı*, Foto, 11-12, Parlak Uğurlu, Banu (2019). “Anadolu’da Son Dönem Osmanlı ve Duvar Resimlerinde Kent İmgeleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi.

³⁸ Duvar içinde niş örnekleri için bkz. *Bebek, Kavafyan Konağı, bahçe tasviri*, 1750, Sayfa 16, Atasoy, Nurhan (1974). “I. Mahut Devrinden Kalma Bir İstanbul Evi”, Türkiye, 14, *İstanbul Sadullah Paşa Yalısı, 1817*, Levha, IX-X, Esin, Emel (1972). “Türk Mimari Geleneği Çerçevesinde Sadullah Paşa Yalısı”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 33/312, *Topkapı Sarayı Başkadin Dairesi Şerefabad Kasrı tasviri*, Şekil, 97, Okçuoğlu, Tarkan (2020b). Hayal ve Gerçek Arasında Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. *Dilovası, Demirciler Konak, 1825, Kıyı kenti tasviri*, Fotoğraf 7, Çelik, Esra ve Kuyulu Ersoy, İnci (2015). “Kocaeli Yapılarında Bulunan Resimli Bezemelerden Örnekler”, Haz. H. Selvi, M.B. Çelik, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, No. 101, Renda, a.g.m., 1976a, s.193.

³⁹ Rüçhan Arık, resimlerinin on beş yıl önce Mehmet Emin Kutsal adlı bir kişi tarafından yapılmış olduğunu aktarmıştır. Bkz. Arık, Rüçhan (1975a). “Anadolu’da Bir Halk Ressamı: Zileli Emin”, Türkiye, İstanbul, 16, s.13, Arık, bir başka çalışmasında ise Minyatür tepelerin, kırlardaki zeminin, ağaçların özellikle yapıların verilisi

lerini yapan sanatçının kimliği araştırılırken, öncelikle aynı külliyyede yer alan şadırvan ile Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi şadırvanını değerlendirmek doğru olacaktır.

Muvakkithanenin de bünyesinde bulunduğu II. Bayezid Külliyesi şadırvanındaki resimlerinin 2006'da yapılan restorasyon çalışmalarına kadar kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Restorasyon çalışmaları sırasında klasik dönem motifleri ile barok motiflerden oluşan kubbe göbeği merkezinde altı kollu yıldız motifi bulunmuş ve bu kollar arasında H. 1289 Sin (Şaban) tarihi okunmuştur ve bu bağlamda şadırvandaki resimlerin Ekim 1872 yılında yapıldığı tespit edilmiştir.⁴⁰ Fakat sanatçı ismine ulaşılamamıştır. Sanatçının tespiti için söz konusu resimler Kara Mustafa Paşa Külliyesi şadırvanı ile karşılaştırılmıştır. Her iki şadırvanın resimlerinin üslup birliği içinde olduğu tespit edilmiştir ve bu resimler Zileli Emin'in üslup özellikleri ile örtüşükleri dikkate alındığında iki yapının da sanatçısı aynı olabileceği şüphesini güçlendirmektedir.⁴¹

Merzifon Kara Mustafa Paşa şadırvanının muhtemelen caminin de kurulduğu 1666-7 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Kubbedeki madalyonda Zileli Emin ismi yer alır; H.1292 (1875) şadırvan resimlerinin yapıldığı tarihtir.⁴²

Baha Tanman'ın çalışmasında Zileli Emin'in Osmanlı dünyası, yetiştiği ortam ve kişiliği ele alındığında, Zileli Emin'in Batı ölçütlerinde eğitim almadığı ve kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan ve özellikle tekkelerde odaklanan halk kültürü içinde yetiştiğini, düşünce ve hayal dünyasının şekillenmesinde yetiştiği tekke ortamının etkili olduğunu aktarmaktadır.⁴³ Aynı zamanda Zileli Emin'in Osmanlı dünyasında birçok yöreyi gezmediği fakat İstanbul tasvirlerinden Osmanlı başkentini İstanbul'u görmüş olduğu düşünülür.⁴⁴

Muvakkithanenin resimlerinin yeni akımlara olan uyum ve hakimiyet derecesi aynı zamanda geleneklerin etkisi ile aşağı yukarı aynı düzeyde sayılsa da

Zileli Emin'in çocuğu, gelenekçide olsa sağlam ve güvenli desenleriyle hemen hiç ilgisi olmadığı ve Amasya'daki yaşlılar buradaki resimlerinin on beş yıl önce Mehmet Emin Kutsal adlı bir kişi tarafından onarılmış olduğunu aktarmıştır. Bkz. Arık, a.g.e., 1988b, s.53, Günsel Renda bu bilginin yanlış olduğunu ve bu kişinin sadece buradaki resimlerin bazı boyalarını onardığını söylemektedir. Onarımın zamanın Amasya Kütüphanesi ve müzesinde görevli olan Muammer Ülker yönetiminde resimlerin renk ve ayrıntısında en ufak bir değişiklik yapılmadan tamamen orijinaline bağlı kalarak onarıldığı söylemektedir. Renda, yapılan incelemelerde alt tabakalarda hiçbir renk değişikliği olmadığını aktarmaktadır. Ayrıca, Mehmet Emin Kutsal'ın beş yıl önce ölen Amasyalı bir boyacı ustası olduğunu ve kendisinin o zamanlar müftülük yaptığını belirtmektedir. Bkz. Renda, a.g.m., 1976a, s.195.

⁴⁰ Uz Taşkesen, Ayşe Nermine (2011). "Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi", Vakıflar Dergisi, s.179.

⁴¹ Zileli Emin'e ait çalışmalardan bazıları; Merzifon Kara Mustafa Paşa Külliyesi şadırvanı, Amasya Gümüşlü Cami, Merzifon Sofular Cami, Merzifon Paşa Cami, Tokat Zile Şeyh Ethem Türbesi (Musa Fakih), Şeyh Nareddin (Nusret) Zaviyesi, Yeşilce Köyü Şeyh Eylül Türbesi (Şeyh Mehmed), Yağcılar Konağı, Latifoğlu Konağı ve Madımaklar Evi duvar resimleri. Detaylı bilgi için bkz. Cantay, Gönül (1980). "Zileli Emin Ustanın Bilinmeyen İki Eseri", Bedrettin Cömert'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı, Ankara, s.497-507. Çal, Halit (1986). "Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi", Türk Tarihinde Tokat Sempozyumu Tokat Valiliği, s.427-461.

⁴² Tanman, M. Baha (1993). "Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin'in Yarattığı "Osmanlı Dünyası" ve Bu Dünyaya yansıyan Kişiliği", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güler İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s.491.

⁴³ Tanman, 1993, a.g.e., s. 512-513.

⁴⁴ Arık, a.g.e., 1988b, s.72-73, Renda, a.g.e., 1977b, s.160, Tanman, a.g.e., 1993, s.513.

muvaakkithanenin iki şadırvanın resimlerinden ayrı bir üslupta olduğu görülmektedir.⁴⁵

Muvakkithanenin resimlerini yapan sanatçının böyle bir izlenim yaratmadığı daha çok kendisinden önce yapılan iki başarılı şadırvanın resimlerinden ve sanatçısından etkilendiğini söylenebilir. Buradan hareketle muvaakkithanenin resimlerini yapan ustanın ne Zileli Emin ne de Mehmet Emin Kutsal olmadığı yapan ustanın başkent üslubunu iyi bilen bir halk sanatçısı olduğu düşünülmektedir.

2. Günümüzdeki Durumu ve 2016-2019 Yıllarında Yapılan Restorasyonda Tespit Edilen Değişimler

Amasya II. Bayezid Külliyesinin Muvakkithanesi inşa edildiği tarihten bu yana farklı amaçlara hizmet etmiştir. Çalışmanın başında muvaakkithane binasının kütüphane olarak hizmet verdiği ve daha sonra orijinal işlevinde kullanıldığına değinilmişti. Yapı bir dönem de mescit olarak kullanılmıştır.⁴⁶ Günümüzde ise caminin görevli odası olarak hizmet vermektedir.

2001 yılında M. Daştan Özkan tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan bilgiler doğrultusunda yapının restorasyonunun 1960-61 yılları arasında yapıldığı öğrenilmektedir. Bu onarım esnasında yapının badanası yapılarak süsleme öğelerinin hiçbir değişikliğe uğramadan yenilendiği aktarılmıştır. Ayrıca ahşap sütunların boyandığına ve çatının onarıldığına değinilmiştir.⁴⁷ 2016'da başlayan ve 2019 yılında tamamlanan II. Bayezid Külliyesi restorasyonu Tokat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır.⁴⁸ 2022 Mayıs ve 2023 Haziran aylarında tarafımızca yapılan incelemede yapıda birtakım değişiklikler fark edilmiştir.

Bir duvar resmi için gerçekleştirilen restorasyon faaliyetlerinin amacı, söz konusu duvar resimlerini öncelikle yerinde kalacak şekilde özgün halinde korumaktır. Bu süreçte yapılan her türlü müdahale belgelenmelidir. Sorumlu kuruluşların bilgisi dahilinde önerilen müdahaleler için izin alınmalı, koruma için uygun koşullar sağlanmalıdır. Gereksiz müdahalelerden kaçınılmalı ve resimlerim korunma düzeyini ve süresini uzatmak birincil hedef olunmalıdır. Lakin II. Bayezid Külliyesi muvaakkithanesinde yapılan son restorasyon çalışması kapsamındaki yapıya yönelik müdahalelerin uluslararası yasa ve tüzüklere göre değerlendirildiğinde doğru olmadıkları fark edilmektedir.⁴⁹

Muvakkithanenin son restorasyonu kapsamındaki müdahaleler neticesindeki değişimleri tespit etmek için daha önce yapı hakkında yazılan makale ve tez

⁴⁵ Arık, a.g.e., 1988b, s.53.

⁴⁶ Ateş, a.g.e., 1983, s.226.

⁴⁷ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.62.

⁴⁸ Uzun, Mustafa ve Öner, Özkan (2019). "Amasya II. Bayezid Külliyesi 2016-2019 Yılları Restorasyonu", Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri XI, s.241-242.

⁴⁹ Konu ile ilgili detaylı araştırma için bkz. Duvar Resimlerinin Korunması-Restorasyonu İçin Icomos İlkeleri http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0533768001536913431.pdf

çalışmalarına başvurularak karşılaştırma yapılmıştır. İlk çalışma 1976 yılında Günsel Renda tarafından makale olarak yayımlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Günsel Renda'nın bu makalesinden ve arşivinden yararlanılmıştır.⁵⁰ Söz konusu yapının da ele alındığı 2000⁵¹, 2001⁵², 2011⁵³, 2019⁵⁴ ve 2021⁵⁵ tarihlerinde yapılan doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarında yer alan bilgiler ve fotoğraflar ile günümüz verileri kıyaslanmıştır. 2000 yılında ve 2001 yılında yapılan çalışmalarda yapının 1998-1999 yılında, 2011 yılında yapılan iki çalışmada 2010, 2019 yılında yapılan iki çalışmada 2017 yılında incelendiği ve çalışmanın birinde muvakkithanenin restorasyonda olduğu ifade edilmiştir. Burada değişikliklerin olmadığı tespit edilmiştir. 2021 yılında yayımlanan bir başka tez çalışmasında kullanılan fotoğraflar önceki kaynaklardan temin edildiği için bu medya verisi güncel değildir.

Bu değişiklikler şu şekilde sıralanabilir;

Batı duvarı;

- Batı duvarındaki nişin her iki yanındaki dolapların üzerindeki duvar yüzeyinde yer alan vazo içindeki çiçekler günümüzde sıva ile kapatılmıştır.⁵⁶ Bunun yanı sıra dolaplar beyaza boyanmış ve siyah renk ile çerçevelenmiştir. Dolap kapaklarının merkezine ise basit çiçek ve yaprak motifleri ile bezenmiştir (Fotoğraf 20-6).⁵⁷

- Batı duvarındaki niş, koyu sarı yaldıza boyanarak alçıdan yaprak motifleri ile çerçevelenmiştir. Fakat yaprak motifleri beyaz, yaprak hatları ise gri renk ile değiştirilmiştir. Perde motifi üzerinde ve yapraklar arasına bir madalyon çizilmiştir. Niş içerisinde yer alan iki büyük ağacında deseni değiştirilmiş ve daha fazla ağaç eklenmiştir.⁵⁸ Nişin altına kenarları koyu gri renkle boyanan “S” ve “C” kıvrımlı basit dallar ile işlenmiş barok kartuş eklenmiştir (Fotoğraf 21-5).

- Batı duvarın sol taraftaki şeridinde sadece top arabası gözükmektedir. Fakat daha önce burada tüfek ile birlikte kılıç var olduğunu ve daha belirgin bir

⁵⁰ Renda, Günsel (1976a). “Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane”, Sanat Tarihi Yıllığı, VI.

⁵¹ Okçuoğlu, Tarkan (2000a). “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2000.

⁵² Daştan Özkan, Meltem (2001). “Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşİ Süslemeleri”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Master Tezi, Ankara.

⁵³ Tomar, Erdal Zeki (2011). “Anadolu Muvakkithaneleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi. Şener, Dilek (2011). “XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri”, Yayımlanmayan Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi.

⁵⁴ Kaplan, Kader (2019). “Osmanlı Dönemi Amasya ve Tokat Yapılarında Duvar Resimleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, Karabük Üniversitesi. Parlak Uğurlu, Banu (2019). “Anadolu’da Son Dönem Osmanlı Duvar Resimlerinde Kent İmgeleri”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

⁵⁵ Özalp, Ummuhan (2021). “Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

⁵⁶ Renda, a.g.e., 1976a, s.185’te Dolapların üzerindeki duvar yüzeylerinde küçük çiçek ve yapraklarla donanmış ince bir kıvrık dal çerçevenin ortasında çiçekli saksı motifinin yer aldığını vurgulamıştır. Buradaki saksı motifi 2001 yılında tez çalışmasının fotoğraflarında da yoktur. Bkz. Tomar, 2001, a.g.e., Fotoğraf:31-33.

⁵⁷ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.236., Fotoğraf: 46’da bu dolapların bezemesiz ve kahverengi boya ile boyalı olduğu yazmaktadır.

⁵⁸ Renda, a.g.m., 1976a, s.185.

şekilde çizildiği aktarılmaktadır (Fotoğraf 22-7).⁵⁹

- Köprünün yanındaki kulübenin giriş kapısı eski fotoğraflarda sağ cephede verilmiş ve üstünde küçük bir pencere açıklığı vurgulanmıştır. Kıрма çatılı kulübenin aslında örtü sistemi de kapı açıklığı yönü de değiştirilmiş ve kapı üzerindeki pencere kapatılmıştır. Ayrıca kulübenin etrafında ve önündeki ağaçlarda değişiklik yapılmış ve önünde yükselen ağaç arkada resmedilmiştir (Fotoğraf 22-7).⁶⁰

Kuzey duvarı;

- Kuzey duvarında iki pencere arasındaki alanda, pencerelerin üst hizasından aşağıya doğru bir iple sarkan çiçek sepeti tasviri günümüzde sıva ile kapatılmıştır (Fotoğraf 23-9).⁶¹

- Şeridin ortasında yer alan iki otağı beyaz renklidir ve kırmızı renk ile belirginleştirilen vurguları tamamen kaybolmuş ve siyah renk ile vurgulanmıştır (Fotoğraf 24-10-11).⁶²

- Revaklı beşik çatılı bir yapının önünde küçük kaleye benzer bir yapı görülmektedir. Önceki fotoğraflarda yapıda beş sütun yer almaktadır ve kalenin arkasında sonlamaktadır. Fakat günümüzde sütun sayısı dörde düşmüş ve öndeki kaleden ayrı olarak vurgulanmıştır. Kalenin üzerinde yer alan gözetleme kulesi olarak düşünülen yer daha küçük ve farklı olarak değiştirilmiştir (Fotoğraf 25-10).⁶³

- Şeritte yer alan beşik çatılı, kubbeli yapıların gri renk boyası değiştirilmiş günümüzde çatı, pencere kapı detayları sadece siyah renk ile belirginleştirilmiştir (Fotoğraf 23-24-25).⁶⁴

- Şeridin solundaki iki yapının arkasında yükselen bir ağaç görülmektedir bunun yanı sıra bu şeritteki ağaçların hepsi değiştirilmiştir (Fotoğraf 24-25).

Doğu duvarı;

- Şeridin solunda yer alan ilk yapının kule benzeri bir yapı olduğu dikkat çekerken günümüzde hiç belli olmamaktadır, bu ve ikinci yapı arasında ağaç boyanmış, ikinci ve üçüncü yapı arasında fazladan bir ağaç eklenmiş ve üçüncü yapının arkasında yer alan ağacın günümüzde boyandığı dikkat çekmektedir (Fotoğraf 26-13).⁶⁵

- Doğu duvarındaki şeritte dördüncü yapının cephesinin düz tasvir edildiği fakat günümüzde bu cepheye bir niş eklendiği ve yapının arka tarafında sonradan eklenen bir ağacın yükseldiği görülmektedir (Fotoğraf 26-13).⁶⁶

⁵⁹ Renda, a.g.e., 1976a, s.186'da Köprünün yanındaki ağacın dibine çatılmış bir tüfek ve kılıç, çevresindeki ev, köprü ve ağaçlarla olan ilişkisi düşünülmektesin büyük boyutlarla çizildiğini ifade etmektedir. Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.67'de köprünün yanındaki ağacın altında bir top arabası ile çatılmış olarak duran bir kılıç resmi olduğunu vurgulamaktadır.

⁶⁰ Kaplan, a.g.e., 2019, Fotoğraf:197.

⁶¹ İki pencere arasında pencerelerin üst hizasından aşağıya bir iple sarkan çiçek sepeti motifi dikkat çekmektedir. Bu çiçekler pembe ve kırmızı renkli gönce ve büyük güllerden oluşmaktadır. Büyük bir gül kahverengi sepetten dışarı düşmüş şekilde tüm ayrıntıları ile resmedilmiştir. Bkz. Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.66, Fotoğraf: 40, Renda, a.g.m., 1976a, s.185-6.

⁶² Daştan Özkan, a.g.e., 2001, Fotoğraf: 43.

⁶³ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, Fotoğraf: 42.

⁶⁴ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, Fotoğraf: 42-44.

⁶⁵ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, Fotoğraf: 68, Kaplan, a.g.e., 2019, Fotoğraf: 207.

⁶⁶ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, Fotoğraf: 68.

- Gümüşlü Cami olarak tanımlanan yapıda, kubbe alemleri daha önce belli-yken günümüzde yoktur.⁶⁷ Gümüşlü Caminin solundaki kubbeli yapının üstünde yükselen alem, baca (?) silinmiştir. Ayrıca bu yapının yanındaki küçük yapı ve Gümüşlü Cami arasında sadece bir ağaç varken şimdi iki ağaç daha eklendiği görülmektedir (Fotoğraf 27-14).

- Şeridin sonunda yer alan kulenin arkasındaki ağaç ve sağında var olan ağaçların silindiği sadece üç ağacın var olduğu ve bunların değiştirildiği dikkat çekmektedir (Fotoğraf 27-14).⁶⁸

- Doğu şeridinde yer alan açık sarı renkli yapıların gri renk ile vurgulanan üst örtülülere ve pencere, kapı detayları sadece siyah renk ile vurgulanmıştır (Fotoğraf 26-27).⁶⁹

Güney duvarı;

- Güney duvarındaki iki pencere arasında bulunan kandil motifi ve üzerindeki barok süsleme değiştirilmiştir. Yine bu iki pencere arasında düz şeritler üzerinde yükselen bordo ve kahverengi renk ile oluşturulan barok kartuşun rengi bordo, gri ve bej renk ile değiştirilmiştir. Öte yandan bu müdahaleden önce burası düz şerit yerine iki sütun üzerinde yükselmekteydi (Fotoğraf 28-15).⁷⁰

- Şeridin merkezinde yer alan Amasya II. Bayezid Külliyesi'nin avlunun önünde yükselen ağaçların hepsinin günümüzde avlunun içinde ve külliye'nin arkasında yükseldiği görülmektedir (Fotoğraf 29-17).⁷¹

- Güney şerittin sağında Yörgüç Paşa Cami olduğu düşünülen yapının üst örtüsü kubbe yerine soğan kubbe şeklinde değiştirilmiştir (Fotoğraf 30-18).⁷²

- Bu şeritte de yapıların açık sarı renk ve gri renk ile vurgulanan üst örtülülere tamamen değiştirilmiştir. Yapıların pencere, kapı detayları sadece siyah renk ile vurgulanmıştır. Amasya II. Bayezid Külliyesi camisinin kubbe örtüsündeki kurşun kaplaması çizgiler ile vurgulanırken bu vurgunun şimdi olmadığı fark edilmektedir (Fotoğraf 28-29-30).

- Güney şeritte var olan tüm ağaçlar ve tepeler değiştirilmiştir (Fotoğraf 28-29-30).

Yapının onarımdan önceki betimlerine göre doğu duvarındaki girişte yer alan dikdörtgen formlu kitabenin çiçek ve yapraklı kıvrık dal çerçeveye süslendiği; üçgen alınlıkta yer alan madalyonun da bitkisel bezemeli olduğu aktarılmaktadır. Fakat günümüzde kitabe ve madalyonda bitkisel bezeme görülmemektedir (Fotoğraf 31- 2).⁷³ Kuzey, güney, doğu ve batı şeritte yer alan ağaçların hemen hemen hepsi değiştirilmiştir ve birçok ağaç siva ile kapatılmış ya da yenileri ek-

⁶⁷ Kaplan, a.g.e., 2019, Fotoğraf; 206, Daştan Özkan, a.g.e., 2001, Fotoğraf: 66, Renda, a.g.e., 1976a, s.187'de yüksek duvarları, üzeri alemleri geniş kubbesi ve minareli olarak tanımlamaktadır.

⁶⁸ Kaplan, a.g.e., 2019, Fotoğraf; 205.

⁶⁹ Kaplan, a.g.e., 2019, Fotoğraf; 205-207.

⁷⁰ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.68.

⁷¹ Kaplan, a.g.e., 2019, Fotoğraf; 202.

⁷² Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.243, Fotoğraf:59.

⁷³ Renda, a.g.m., 1976a, s.182.

lenmiştir.⁷⁴ Dört şeritte yer alan yapıların ve ağaçların arka fon rengi değiştirilmiş, üzerine şerit boyunca açık ve koyu mavi renkle gökyüzü ve beyaz bulut motifleri eklenmiştir. Kuzey, güney ve doğu pencere kenarları ince gri renkli bir şeritle çerçevelenmiştir. Fakat şeritlerin içleri daha önceleri küçük kırmızı çiçekler ve kıvrımlı yeşil yapraklarla bezeli olduğu görülmektedir (Fotoğraf 32).⁷⁵ Yine bu üç yönde yer alan pencerelerin iç yüzeylerine ve üstlerine çeşitli kalem işi bezemeler eklenmiş, kuzey ve güney duvarda sol tarafta yer alan pencerelerin iç yüzeyi baklava motifi ile doldurulmuştur (Fotoğraf 33-28) Yapıların renkleri neredeyse hepsi değiştirilmiş ve kapı, pencere, çatıları siyah renk ile vurgulanmıştır. Tavanın merkezine dört dilimin içinde yeşil yapraklı pembe çiçek motifleri işlenmiş kenar bordürleri ise siyah, kırmızı ve kirli beyaz renkle boyalı stilize çiçekler eklenmiştir (Fotoğraf 19). Son olarak dört yöndeki şeritlerin alt çerçevelerinin altında yer alan dandanların altına sarkıt eklenmiştir (Fotoğraf 30-7-8-10-11-13-14-16-17-18).⁷⁶

Sonuç

Osmanlı mimarlığında daha önce sayıları az da olsa var oldukları bilinen muvakkithanelerin çoğu günümüze ulaşamamıştır, ulaşan muvakkithanelerin büyük bir kısmı da Batılılaşma döneminde inşa edilmiştir. Bunlardan biri de 1840'da inşa edilen II. Bayezid Külliyesi'nin muvakkithanesidir. Söz konusu muvakkithanenin duvar resimleri minyatür geleneğinden kopmayarak Batılı bir resim anlayışını benimsemiştir. Muvakkithanenin hem dış cephede yer alan Bursa kemeri ve Ampir üslubu yansıtan üçgen alınlığı hem de iç mekandaki Barok süslemesi ve manzara konulu duvar resimleri bakımından Anadolu muvakkithaneleri ile karşılaştırıldığında taşradaki önemli örneklerden biri olduğu aşıkardır. Başkentte I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde görülen duvar resimlerinin ve duvarlarda yer alan nişlerin Anadolu'daki etkileri burada görülmektedir. Bu nedenle de muvakkithane dönemi için önemli bir yapıdır. 19. yüzyılın ortalarına tarihlendiği ve yapının sanatçısının başkent üslubunu iyi bilen bir halk sanatçısı olduğu düşünülmektedir. Muvakkithanedeki duvar resimlerinin özgün değeri Anadolu Muvakkithaneleri içerisinde sadece Amasya II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesinde yer aldığı için bu resimleri uluslararası ilkelere göre koruyup özgün haline müdahale etmemek gerekmektedir. 2016 başlayan ve 2019 yılında tamamlanan restorasyon çalışması öncesi sadece bir kere 1960-61 yılları arasında bir çalışma yapıldığı ve bu çalışmada duvar resimlerinin ve süslemelerin hiçbir değişikliğe uğramadan yenilendiği bilinmektedir. Fakat yapılan son çalışmada muvakkithanenin resimlerinin ve süslemelerinin müdahaleler ile özgün halinin korunmadığı ve bu yüzden değişimler meydana geldiği fark edilmiştir. Bu konuda muvakkithanenin resimlerinin özgün değerinin korunamaması,

⁷⁴ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.247, Fotoğraf: 68.

⁷⁵ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.66., Fotoğraf: 39-54-55-56-62.

⁷⁶ Daştan Özkan, a.g.e., 2001, s.234-236, Fotoğraf:41-45.

yapıya gereken değerin verilmemesi son derece üzücüdür. Kültürel varlıklarını korumak adına yapılacak yeni restorasyon çalışmalarında yapıların ve var olan duvar süslemelerin özgün haline uyarak en az müdahaleler ile çalışmaların onarım amaçlı yapılması ve sorumlu kuruluşların bilgisi ve izniyle uluslararası yasa ve tüzüklere göre yapılması çok daha faydalı olacaktır.

Teşekkür: II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesi ile ilgili yayın yapmaya cesaretlendiren ve muvakkithane resimlerini yapan sanatçı ile ilgili fikirlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Emel Emine Dönmez ile Muvakkithane hakkında daha önce bilimsel yayın yapan ve arşivini benimle paylaşan Prof. Dr. Günsel Renda hocama teşekkür ederim.

Kaynakça

- Arık, Rüçhan (1975a). “Anadolu’da Bir Halk Ressamı: Zileli Emin”, *Türkiyemiz*, 16, s.9-13.
- Arık, Rüçhan (1988b). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arık, Rüçhan (1999c). “Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri”, *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, 11, s.423-436.
- Aslanapa, Oktay (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Atakan, Sibel (2019). “II. Bayezid Cami ve Mescidlerinde (Tokat-Amasya-Edirne-İstanbul) Mimari Süsleme Programı”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul,
- Atasoy, Nurhan (1974). “I. Mahut Devrinden Kalma Bir İstanbul Evi”, *Türkiyemiz*, 14, s.10-16.
- Ateş, İbrahim (1993). *Türkiye Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, 1, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Aydüz, Salim (1999). “Osmanlı Devleti’nde Küçük Gözlemeleri Muvakkithaneler”, *Osmanlı*, 8, Ankara, s.664-675.
- Aydüz Salim (2006). “Muvakkithâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI, İstanbul, s.413-415.
- Bağcı, Serpil (2009). “Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar”, *Osmanlı Uygarlığı*, II, s.737-759.
- Cantay, Gönül (1980). “Zileli Ustanın Bilinmeyen İki Eseri”, *Bedrettin Cömerte Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Dergisi Özel Sayı*, s.497-507.
- Cunbur, Müjgan (1969). “Kayseri’de Raşit Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, VIII, Ankara s. 185-196.
- Çal, Halit (1986). “Şeyh Nasreddin (Nusret) Türbesi”, *Türk Tarihinde Tokat Sempozyumu*, s.427-461.

Çelik, Esra ve Kuyulu Ersoy, İnci (2015). “Kocaeli Yapılarında Bulunan Resimli Bezemelerden Örnekler”, Haz. H. Selvi, M.B. Çelik, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, s.1651-1665.

Daştan Özkan, Meltem (2001). “Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşi Süslemeleri”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara.

Demiriz, Yıldız (1999). “Osmanlı Kalem İşleri”, Osmanlı Ansiklopedisi, XI, s.297-304.

Doğanbaş, Muzaffer (2012). Amasya II. Bayezid Külliyesi, Amasya: Amasya Valiliği.

Dönmez, Emel Emine (2014). Amasya’da Türk Dönemi Mimarisinin Gelişimi, Haz. Filiz Özdem, Yar ile Gezdiği Dağlar Amasya, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dündar, Abdulkadir (2003). “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi, AÜİFD, XIIIV, 2, s.131-172.

Ersoy, Ahmet (2016). “Mimarlık Tarihine Şarkiyatçılığın Sonu ve Dolmabahçe”, Haz. Bahar Kaya, Dolmabahçe Mekânın Hafızası, İstanbul, s.405-412.

Erzen, Jale (1997). “Duvar Resmi”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1, s.488-490.

Esin, Emel (1972). “Türk Mimari Geleneği Çerçevesinde Sadullah Paşa Yalısı”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 33/312, s.12-25.

Eyice, Semavi (1992a). “Bayezid II. Camii ve Külliyesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, 6, s.1.

Eyice, Semavi (2014b). “Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı”, Türkler Ansiklopedisi “Cumhuriyet”, 15, s.284-309.

Gabriel, Albert (1931-1934). Monuments tures d’Anatolie, Paris, I.

Goodwin, Godfrey (1971). A History of Otoman Architecture, London: Johns Hopkins Press

Halıcı, Esra (2020). “XVIII-XX. Yüzyılda Osmanlı Sanat Ortamı”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 69, s.577-627.

Hüseyin Hüsameddin, Abi-Zâde (1986). Amasya Tarihi, Haz. Mesut Aydın, 1, Ankara.

Kaplan, Kader (2019). “Osmanlı Dönemi Amasya ve Tokat Yapılarında Duvar Resimleri”, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük.

Okçuoğlu, Tarkan (2000a). “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

Okçuoğlu, Tarkan (2020b). Hayal ve Gerçek Arasında Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi 18. ve 19. Yüzyıllar, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Oral, Patacı (2017). “Ampir Üslubunda Bir Sultan Camii: Nusretiye”, Akademik Bakış Dergisi, 59, s.169-207.

Özalp, Ummuhan (2021). “Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

Parlak Uğurlu, Banu (2019). “Anadolu’da Son Dönem Osmanlı Duvar Resimle-

rinde Kent İmgeleri”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.

Peker, Ali Uzay (2007). “Amasya Sultan II. Bayezid Külliyesi”, Tasarım Merkezi Dergisi, s.26-33.

Renda Günsel (1976a). “Amasya II. Bayezid Külliyesindeki Muvakkithane”, Sanat Tarihi Yıllığı, VI, s.181-206.

Renda, Günsel (1977b). Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Renda Günsel (1985c). “19. Yüzyılda Kalem işi, Nakış ve Duvar Resmi”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,6, s.1530-1534.

Sözen, Metin ve Tanyeli, Uğur (2011). “Muvakkithane”, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü”, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şapolyo, E. Behnan (1969). “Muvakkithaneler”, Önyasa Dergisi, IV, 43, Ankara, s.10-11.

Şener, Dilek (2011). “XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri”, Yayımlanmayan Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi.

Tanman, M. Baha (1993). “Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin’in Yarattığı “Osmanlı Dünyası” ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği”, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güler İnal’a Armağan, Hacettepe Üniversitesi, s.491-522.

Tomar, Erdal Zeki (2011). “Anadolu Muvakkithaneleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.

Toruk, Ferruh (2008). “Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi”, Vakıflar Dergisi, 31, s.36-70.

Uzun, Mustafa ve Öner, Özkan (2019). “Amasya II. Bayezid Külliyesi 2016-2019 Yılları Restorasyonu”, Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri XI, S.241-242.

Urak, Gediz (1994). “Amasya’nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi”, Yayımlanmayan Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.

Uz Taşkesen, Ayşe Nermin (2011). “Amasya II. Beyazıt Camisi Şadırvanı Duvar Resimlerinin Restorasyonu ve İkonografik Çözümlemesi”, Vakıflar Dergisi, s.177-189.

Ünver A. Süheyl, (1975). “Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler”, Atatürk Konferansları V, 1971-1972, Ankara s. 217-257.

Yücel Erdem, (1994). “Muvakkithaneler”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6, İstanbul, s.10-11.

Yüksel, İ. Aydın (1983). Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri, V, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

İnternet Kaynakları

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0533768001536913431.pdf
(Erişim Tarihi. 19.02.2024)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecek yer/ii-bayezid-kulles>
(Erişim Tarihi. 19.02.2024)

Fotoğraflar

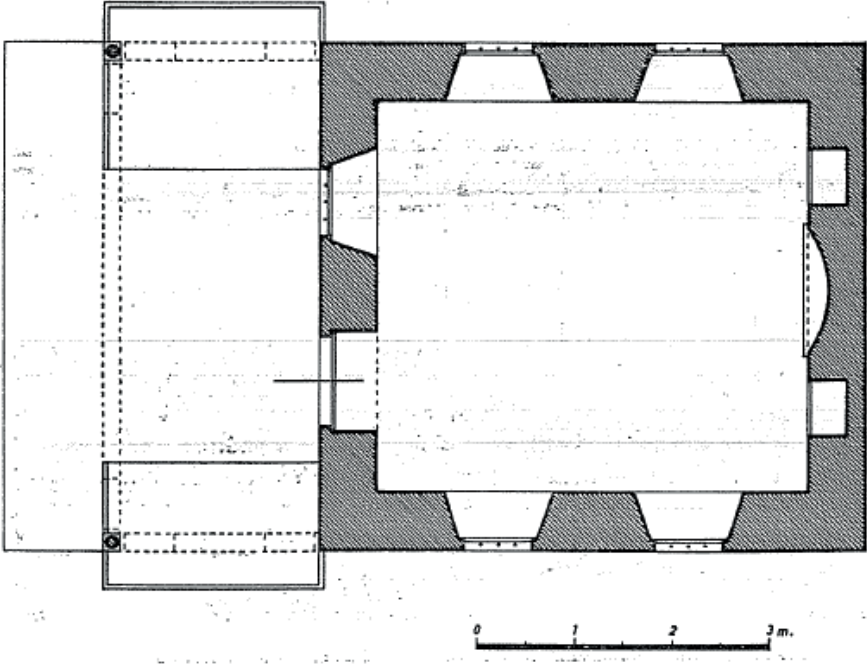
Fotoğraf 1: Amasya II. Bayezid Külliyesi genel görünüşü. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecek yer/ii-bayezid-kulles>

Fotoğraf 2: Amasya II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesi Kitabesi (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 3: Amasya II. Beyezid Külliyesi Muvakkithanesi genel görüntüsü (Aytekin, 2023)

Plan 1: Amasya II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesi planı (Y. Önge).

Fotoğraf 4: Amasya II. Bayezid Külliyesi Muvakkithanesi iç mekân (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 5: Muvakkithanenin batı duvarında yer alan niş (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 6: Muvakkithanenin batı duvarında yer alan niş ve dolaplar (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 7-8: Muvakkithane batı duvardı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı sol ve sağ bölümü (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 9: Muvakkithanenin kuzey duvarı Barok kartuş ve pencerelerin görüntüsü (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 10-11: Muvakkithane kuzey duvardı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı sol ve sağ bölüm (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 12: Muvakkithanenin doğu duvarı Barok kartuş ve yazı levhası detay
(Aytekin, 2023)

Fotoğraf 13-14: Muvakkithanenin doğu duvarı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı sol ve sağ detay (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 15: Muvakkithanenin güney duvarı iki pencere arasında yer alan kandil ve Barok kartuş (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 16: Muvakkithane güney duvarı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı sol bölümü (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 17: Muvakkithane kuzey duvarı tavan eteğinde yer alan Amasya II Bayezid Külliyesi detay (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 18: Muvakkithane güney duvarı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı sağ bölümü (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 19: Muvakkithane tavanı genel görüntüsü (Aytekin, 2023)

Fotoğraf 20: Muvakkithanenin bugün var olmayan batı duvarındaki vazo içindeki çiçek detay (Renda arşivi, 1976)

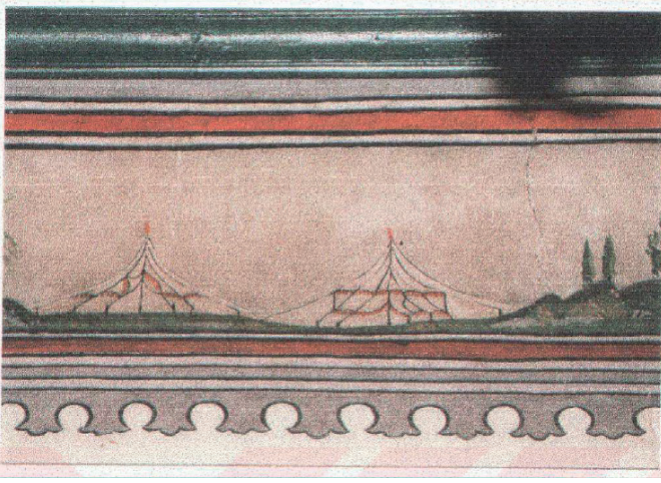
Fotoğraf 21: Muvakkithanenin batı duvarında yer alan niş ve dolaplar (Daştan Özkan, 1998-1999)

Fotoğraf 22: Muvakkithane batı duvarı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı sol bölümünde yer alan kılıç tüfek ve kulübe bölümü (Renda Arşivi, 1976)

Fotoğraf 23: Muvakkithanenin bugün var olmayan kuzey duvarı iki pencere arasında yer alan sepet içindeki çiçek detayı (Daştan Özkan, 1998-1999)

Fotoğraf 24: Muvakkithane kuzey duvarı tavan eteğinde yer alan resim kuşağından otağ detayı (Daştan Özkan, 1998-1999)

Fotoğraf 25: Muvakkithane kuzey duvarı tavan eteğinde yer alan revaklı ve diğer yapıların detaylı görünümü (Kaplan, 2017)

Fotoğraf 26: Muvakkithane doğu duvarı tavan eteğinde niş eklenen yapı ve kule benzeri yapının detay görünümü (Kaplan, 2017)

Fotoğraf 27: Muvakkithane doğu duvarı tavan eteğinde yer alan resim kuşağı Gümüşlü Cami ve sağ tarafının detaylı görünümü (Kaplan, 2017)

Fotoğraf 28: Muvakkithane bugün değişime uğrayan güney duvarda iki pencere arasındaki kandil motifi ve kartuş (Daştan Özkan, 1998-1999)

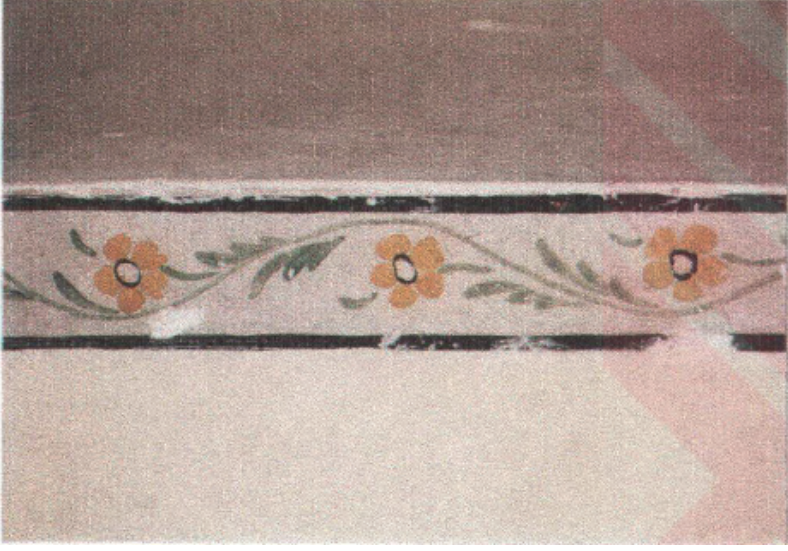
Fotoğraf 29: Muvakkithane güney duvardı tavan eteğinde yer alan Amasya II Bayezid Külliyesi detay görünüm (Kaplan, 2017)

Fotoğraf 30: Muvakkithane güney duvarı tavan eteğinde yer alan Amasya Yörgüç Paşa Cami detay görünüm (Daştan Özkan, 1998-1999)

Fotoğraf 31: Muvakkithanenin çiçek ve yapraklı kıvrık dal çerçeve ile süslü dikdörtgen formlu kitabesi ve üçgen alınlıkta yer alan bitkisel bezemeli madalyon (Tokat Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2023)

Fotoğraf 32: Muvakkithanenin pencere kenarlarında yer alan süsleme detay (Daştan Özkan, 1998-1999)

Fotoğraf 33: Muvakkithanenin pencere içlerine eklenen çeşitli motifler (Aytekin, 2023)

